

Некои карактеристики на јазичниот израз во Библијата (врз примери од македонскиот јазик)

АЛЕКСАНДРА ЃУРКОВА
(Скопје)

Во дел од литературата посветена на функционалните стилови има извесни разлики во поглед на означувањето на употребата на јазикот во рамките на една толку специфична сфера на човековата дејност – религијата. Се зборува за религиски стил (Mistrík, 1992; Wojtak 1992), религиски јазик (Makuchowska 1992), како и за сакрален функционалностилски комплекс (Tošović 1988). Се чини дека има основа да се зборува токму за функционалностилски комплекс, затоа што текстови или искази сврзани со религијата можеме да сретнеме и во рамките на разговорниот стил, и во рамките на уметничката литература (т.е. во рамките на соодветниот стил: Ј. Влагова, 1995), потоа, секако, постои публицистичка активност сврзана со религијата, како и администрација во рамките на црковната хиерархија (со сопствени документи и акти), и, на крајот, во рамките на научниот стил би можеле да ги вклучиме текстовите во кои се разгледува религијата од теориска гледна точка. Освен тоа, ако се согласиме со некои автори (на пример: М. Чехова, 1997) што изделуваат и реторичен стил, во негови рамки можеме да ги вклучиме беседите што се држат во текот на црковната служба.

Сепак, се чини дека може да се очекува согласност во поглед на третманот на Библијата кога станува збор за христијанството: таа е

основниот репрезентативен текст, текст што ги носи основните карактеристики на овој стил, текст што претставува извор и инспирација за други текстови и тоа не само во сферата на религијата.

Во овој прилог тргнуваме од македонскиот превод на Новиот завет, а пред сè на четирите евангелија, објавен за првпат во шеесетите години, инаку вклучен во целосното издание на Библијата од 1990 год. Мотив за прилогов е желбата да се дадат барем неколку одговори на прашањето: со кои средства се служеле македонските преведувачи да ги пренесат карактеристиките констатирани за религискиот стил и, одделно, за јазикот на Библијата (на пр. книжност, архаичност, емоционалност, патетичност, помпезност, симболичност, на места - отсуство на комуникативност итн.).

1. Меѓу најзабележливите карактеристики на овие текстови спаѓа начинот на кој се претставува Исус Христос и обраќањето кон него. Така, во обраќањето кон Исус се употребува во македонскиот превод фромата за второ лице еднина: *Госџоди, ѓоџов сум да одам со Тебе и в заџвор, и на смрџи* (Лука 22:33); *Дури и сиџе да се соблазнаџи заради Тебе, јас никоѓаш нема да се соблазнам* (Матеј 26:33); *Госџоди, зоџџо не можам да одам џо Тебе сеѓа? Душаџа своја ќе ја џо-ложам за Тебе* (Јован 13:37).

Како што се гледа од примерите, формите на личната замена за второ лице еднина се пишуваат со голема буква како знак за изразување почит, што е во согласност со правописната норма. Меѓутоа, карактеристично е за овие текстови дека сите заменски форми употребени во врска со Исус Христос се пишуваат со голема буква: *И џазеа на Неѓо, дали ќе ѓо исцели (човекоџи со исуџена рака - заб. моја) во сабоџен ден, за да ѓо обвинаџи* (Марко 3:2); *Книжнициџе, џак, и фарисеџиџе неѓодуваа џроџив Неѓо и им ѓовореа на учениџиџе Неѓови...* (Лука 5:30); *И доѓдоа џри Јована и му рекоа: "Учиџеле, Оној џџџо беше со џебе оџаде Јордан и за Коѓо џџи сведочеџе, еџе, Он криџџава и сиџе одаџи џри Неѓо* (Јован 3:26). Ова се однесува и на цитатите од исказите на Исус: *Но Јас ниџџџо не можам да џравам Сам од Себе. Како џџџо слушам, џџака и судам, и Моѓџџи суд е џраве-ден..."* (Јован 5:30).

Во поглед на изборот на заменските форми, се забележува употребата на заменката *он* (со голема почетна буква: *Он*), како лична замена за трето лице (или поточно: анафорска замена). Во македонскиот стандарден јазик најширока употреба во вакви случаи има

заменката *ѿој*, а за заменката *он* се вели дека е “ограничена на употребата речиси само во јазикот на поезијата” (Бл. Конески 1966: 210). Токму употребата на онаа од двете заменки со анафорска функција што е ограничена по својата употреба им дава белег на необичност и поетска стилизација на овие текстови: *А коџа беше Исус во Виѿанија, во кукаѿна на Симона Прокажениот, се ѿприближи до Неѿо една жена, коџа носеше шише со скаѿоцено миро, и ѿо изли врз ѿлаваѿна Неѿова, коџа Он седеше на ѿрѿезаѿна* (Матеј 26:6-7); *А Он, коџа се заврѿи и ѿи ѿоѿледна учениѿиѿе Свои, му забрани на Пеѿра да ѿовори* (Марко 8:33).

2. Лексиката најнепосредно ја одразува не само тематиката на текстовите, туку и карактеристиките на стилот. Така, се среќаваат зборови окарактеризирани целосно како архаизми (*ѿиѿиѿе* наспрема актуелното *пијачка*, *слово* наспрема *збор* или *говор* односно *беседа*, или *буква*; потоа: *сокровиѿница*; *оѿец* наспрема современото: *татко* и сл.) или како лексеми со архаични зборообразувачки елементи (*блаѿословение* наспрема *благослов*; *ѿрељубодеец*, *ѿрељубодејка* наспрема *прељубник*, *прељубница*). Треба да се одбележи и присуството на лексика со ограничена сфера на употреба (придавки: *боѿобожлив*; именки: *блаѿодаѿи*, *ѿокајание*; глаголи: *соблазни*, *возљуби*, *оскверни*). За необичноста на јазичниот израз придонесуваат и сложените лексеми: именки, придавки, глаголи, на пример: *долѿоѿрѿеливосѿи* и *долѿоѿрѿение*, *човекоубиец*. Интересно е дека наспрема празникот *Вознесение* и глаголот *вознесе*, во најново време се појави именката *вознес*, оформена во духот на прилично продуктивната бесуфиксна (т.н. регресивна) деривација (К. Конески 1995: 23).

3. Од морфолошка гледна точка за одбележување се некои форми што се или архаизирани или се во процес на напуштање во современиот јазик. Кај именките, на пример, во врска со овие текстови може да се одбележи регуларната употреба на старата генитивно-акузативна форма кај персоналните именки од машки род и кај соодветните лични имиња: *Госѿода*, *Исуса*, *Јована*, *Симона*, *Пеѿра*, *Филиѿа* итн. Исто така, добро се чуваат и вокативните форми, кои се многу чести со оглед на дијалошкиот карактер на текстовите: *Госѿоди*, *Симоне*, *Пеѿре*, *учиѿеле*, *жено* итн. Го нагласуваме присуството на овие форми затоа што во современиот македонски јазик тие се во фаза на напуштање, особено првите, т.е. генитивно-акузативните.

Во врска со глаголските форми, во литературата за овие текстови е одбележано присуството на различните видови кондензација: во македонскиот јазик во вакви случаи се јавува глаголски прилог (...дојде Исус при нив, одејќи по морето Матеј 14:25), глаголска именка (И ги виде како се мачат при ловењето Марко 6:48), како и глаголска придавка (Посеаното покрај патот ги означува оние кај кои се сее словото, но..сајаната... го граби... Марко 4:15).

Од глаголските времиња, за одбележување е присуството на плусквамперфектот (предминатото време), кој особено ретко се употребува во современиот јазик. Примери: - А книжнициите што беа следеле од Ерусалим велеа дека во Него е Велзевул (Марко 3:22); Но никој не кладе рака на Него, бидејќи уштите не беше дошол часот Негов (Јован 7:30).

4. Меѓу најмногу опишуваните карактеристики на религискиот стил и, особено, на јазичниот израз на Библијата спаѓа збороредот. Овде ќе се задржиме на збороредот во рамките на именската синтагма. За македонскиот јазик како неутрален се смета оној збороред со определби пред центарот на именската синтагма, на пример: *нашите денешен јазик*. Обратниот ред, кога е поставена прво именката па придавката, се смета за обележен, на пример: *јазикот наш денешен*, и при тоа членската морфема се јавува со именката и го означува почетокот, првиот член на именската синтагма. Во текстовите што се предмет на опис во овој прилог голем е бројот на именските синтагми со обележен збороред: *Синој Човечки, зборот Исусов, ангел Господов, благословувањето Господово, зборовите Божји, лебот Божји, учениците Јованови, живот вечен, царството небесно, царицата јужна, Царот Јудејски* итн. Особено се чести ваквите синтагми со заменски придавки (мој, твој, негов, нејзин, наш, ваш, нивни, свој), поставени зад именката центар: *зборовите ваши, раката своја, часот негов, Словото мое* итн. Со повторувањето на именските синтагми со ваков збороред не се губи впечатокот на стилска обележеност, не доаѓа до монотонија, туку токму тоа често јавување се прима како обележје на подигнатиот тон особено во рамките на директниот говор.

5. Впечатокот за необичност на изразот, за подигнат тон, па и за патетичноста како црта на религискиот стил, се засилува со честата појава на сврзници зад пауза. Овде најчесто ги среќаваме: копулативните сврзници: *и, па*; сврзникот *а* употребен за надоврзување, срзни-

кот но, но и некои други, како причинските зашто и ошто и последното така што. Примери: Во првиот ден на седмицата...дојдоа на гробот... И како влегоа, не го најдоа телото на Господот Исуса. И додека се чудеа на тоа, одеднаш пред нив засијанаа двајца мажи... (Лука 24:1-4); ...кој има, нему ќе му се даде; а кој нема, од него ќе се одземе и она што го има." Па рече: "Царството божје ќе дојде на човек што ќе фрли семе во земја..." (Марко 4:25-26); Тојаш влезе и другиот ученик... и виде, и поверува. А Марија седеше кај гробот од надвор и плачеше... (Јован 20:8-11); Тојаш им рече Исус: "Сите вие ќе се соблазните заради Мене што во оваа ноќ... А по воскресението Мое ќе ви кажа каде сум од вас во Галилеја." (Матеј 26:31-32); И им рече Исус: "Сите ќе се соблазните заради Мене во оваа ноќ...Но после, кога ќе воскреснам, ќе ви кажа каде сум од вас во Галилеја пред вас." (Марко 14:27-28); И како покажа со рака на учениците Свои, рече: "Еве ја Мојата мајка и еве ги Моите браќа. За што кој ја исполнува волјата на Мојот небесен Отец, тој Ми е брат, и сестра и мајка." (Матеј 12:49-50); И им рече: "Зар се внесува светилото за да се пушти под поклоп или под одар?...Ошто нема ништо тајно што не ќе стане јавно... (Марко 4:21-22); И сè постојано се зголемуваат оние што веруваат во Господот, мноштво луѓе и жени. Така што и по улиците изнесуваат болни и ги носат на носилки и носат... (Дела...Св. Апостол Лука 5:14-15).

* * *

И овие неколку примери од Новиот Завет на македонски јазик ги потврдуваат карактеристиките на религиозниот стил, поточно на јазичниот израз на Библијата, констатирани за повеќе јазици. Преводите на Библијата можат да послужат за споредбено проучување на одделни јазици, како и на средствата на религиозниот стил во секој од нив, со забелешка дека ќе треба да се тргнува од она што е неутрално во јазиците за да може да се дојде до тоа што е стилски обележено.

Литература

Владова Ј., 1995, *Религиската литература на македонски јазик. Języki słowiańskie 1945-1995*, ред. S. Gajda, Opole, 87-94.

- Конески Бл., 1966: *Граматика на македонскиот литературен јазик*. "Просветно дело", Скопје.
- Конески К., 1995, *Збооробразувањето на современиот македонски јазик*. "Бона", Скопје.
- Минова-Ѓуркова Л., 1994, *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, "Радинг", Скопје.
- Минова-Ѓуркова Л., 1997, *Евангелијата како текстови*. - *Зборник во чест на Радмила Угринова-Скаловска*. Филолошки факултет, Скопје. 137-149.
- Минова-Ѓуркова Л., 1998, *Некои особености на функционалните стилови*, "Македонски јазик" 45-47 (1994-1996), Скопје, 39-49.
- Čechová M., Chloupek J., Krčmová M., Minarová E., 1997, *Stylistyka současné češtiny*, ISV, Praha.
- Makuchowska M., 1992, *O statusie języka religijnego*. - *Systematyzacja pojęć w stylistyce*, red. S. Gajda, Opole, 167-170.
- Makuchowska M., 1995, *Styl religijny*. - *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole, 449-473.
- Mistrík J., 1992, *Religiózný štýl*, „Stylistyka“ I, Opole, 82-89.
- Tošović B., 1988, *Funkcionalni stilovi*, „Svjetlost“, Sarajevo.
- Wojtak M., 1992, *O początkach stylu religijnego w polszczyźnie*, „Stylistyka“ I, Opole, 90-97.

Some Characteristics of the Language Expression in the "Bible" (on Examples From the Macedonian Edition)

The subject of the paper is the religious style and its' characteristics, through some examples from the Macedonian translation of the New Testament (especially the four Gospels), the text which bares the main characteristics of the religious style.

We can define the religious style as a sacred functionally stylistic complex, separating it from the texts we come across in the colloquial style, in the literature, and in the church administration terminology, which are connected with religion.

This paper's object is to establish the means the Macedonian translators of *the Bible* use in order to convey the characteristics of the religious style, and those of *the Bible*. We analyze the way that Jesus Christ is presented and the way people address him, the vocabulary as a characteristic of the religious style, the use of some archaic language forms, the word order and the frequent use of conjunctions.

The comparative analysis of *the Bible*, translated in different languages through a analysis of the religious styles in each of them can give some interesting results in regard to the different stylistic opportunities that each language gives to the translator.

Odraz komunikačních faktorů v textech současné rozhlasové a televizní publicistiky

IVANA KOLÁŘOVÁ

(Opava)

V současné době publicistický styl zahrnuje texty pokrývající svou tematikou řadu oblastí (politickou, kulturní, sportovní, populárně naučnou...), v nichž se uplatňují jazykové prostředky různých stylových vrstev (Čechová, Chloupek, Krčmová, Minářová 1997; Hlavsa 1995; Chloupek 1978; Minářová 1995; Müllerová 1995). Stále větší zájem se soustředí na rozhlasové a televizní publicistické pořady, jejichž těžiště spočívá v dialogu moderátora a dvou nebo více známých osobností, tj. na takové publicistické žánry, jakými jsou besedy se sportovci, herci, politiky, které mohou nabývat až zábavného rázu, nebo v různé míře řízené diskuse týkající se v dané době aktuálního problému politického, společenského apod., připomínající oficiální mluvené projevy veřejné (Hlavsa 1990; Hoffmannová 1992-1993). Autoři lingvistických článků a studií dokazují, že zejména v jazyce mluvené publicistiky se v posledních letech můžeme stále častěji setkat s prvky, které tyto texty sblížují s projevy ze sféry prostě sdělovací (Chloupek 1998), stranou nezůstává ani skutečnost, že v diskusních pořadech zabývajících se závažnými tématy se uplatňují rysy příznačné pro styl řečnický

Předkládané texty – TEXT I (rozhlasový pořad stanice Radiožurnál z ledna 1995; rozhovor moderátora Petra Rezka s herci Václavem Vydrou a Milanem Šimáčkem o českých filmových komediích Tankový prapor a Černí baroni) a TEXT II (televizní diskusní pořad Sedm čili sedm dní z prosince 1994; moderátor Jan Vávra rozmlouvá s prezidentem Václavem Havlem a kardinálem Miroslavem Vlkem o závažných otázkách uplynulého roku – postavení církve

ve společnosti, lidská práva, mezilidské vztahy, drogová závislost) ukazují, jak důležitým faktorem v publicistických dialogických pořadech může být vystupování a řečové chování moderátora a jeho vztah k pozvaným osobnostem, především sociální pozice a její srovnání s pozicí hostů, pravděpodobná míra osobních kontaktů z dřívější doby. Tyto okolnosti často podmiňují formu organizace besedy (TEXT I) nebo diskuse (TEXT II). Lze říct, že v obou našich případech je komunikace řízena jen rámcově (Müllerová 1995: 172). V TEXTU I se organizační úloha moderátora odráží v tom, že v úvodu osloví a přivítá hosty i předpokládané posluchače, ty seznámí s tématem a v průběhu pořadu je instruuje, o čem se bude hovořit, co bude následovat (např. jaká hudební mezihra). Hosty-herce několikrát jmenovitě vybídne k zapojení se do rozhovoru a položí jim několik otázek vždy v návaznosti na obsah jejich promluv. Často se však stává, že herci na pobídnutí nečekají a informace a svoje osobní zážitky z natáčení sdělují spontánně a vzájemně se doplňují. Charakter komunikace v tomto rozhlasovém pořadu může budit dojem až komunikace spontánní (Krčmová 1995) a lze předpokládat, že tato spontánnost není pouze simulovaná (Chloupek 1978: 37). TEXT II ukazuje, že menší míru zasahování moderátora do průběhu diskuse politických představitelů lze chápat jako důsledek uvědomění si potřeby respektovat určité společenské konvence v kontaktu s lidmi vyšší společenské prestiže. Je také zřejmé, že nejen vyjadřování moderátora ovlivňuje vyjadřování pozvaných osobností. TEXT I i TEXT II dokládají, jak se moderátor v průběhu dialogu může postupně přizpůsobovat jejich vyjadřování. V TEXTU I přechází P. Rezek od počátečního neformálního, ale spisovného vyjadřování až k obecné češtině, moderátor J. Vávra v TEXTU II naopak (v souladu se způsobem, jakým hovoří pozvaní politici) důsledně respektuje spisovnou češtinu po celou dobu pořadu.

TEXT I je příkladem besedy, jejíž téma nespadá do oblasti postihující závažné problémy (např. politika, ekonomika, řešení některých problémů v oblasti kultury), ale je i posluchačům prezentováno jako zábavné, popř. bychom mohli uvažovat o jisté míře propagační (a tedy získávací) funkce, která patří k základním vlastnostem publicistiky. Jak už bylo řečeno, tato publicistická beseda je založena na neformálních vztazích mezi komunikujícími, což je patrné na bezprostředním sdělování dojmů ve spontánně se střídajících replikách, v menší míře respektování času vyměřeného pro repliku druhého (Müllerová 1995: 173; Minářová 1995: 157), možnosti komunikujících nejen spontánně se navzájem doplňovat, ale také – v případě snahy sdělit svůj názor, svůj postřeh za každou cenu – se přerušovat. Ovšem právě u rozhlasových dialogů s malou mírou řízenosti, se ukazuje úskalí možnosti vnímání projevu: problémem může být

rychlé střídání mluvčích a někdy příliš rychlé tempo, které posluchačům znesnadňuje sledování komunikace, neboť oni jsou odkázáni na poslech a schopnost rozlišovat účastníky podle jejich hlasu, který někdy může být zkreslený.

TEXT I (ukázky; R = moderátor Petr Rezek, V = Václav Vydra, Š = Milan Šimáček)

R: Ano, sedíme opět v Armádním nedělním klubu. Není to tak dávno, co jsme tady měli pana Švandrlíka, spisovatele, který napsal knížku Černí baroni. A já tady mám dneska dva hochy, kteří mají k panu Švandrlíkovi blízko. Natočili nejen film Černí baroni, ale také Tankový prapor, takže já vás teď chvíli budu napínat a po písničce se přesně dozvíte, o koho se jedná.
(po písničce)

Ano, to byl aplaus mým dvěma hostům, nyní odhalím tajemství, kdo přede mnou sedí. Tak především je to herec, syn velice slavných rodičů Vašek Vydra a Milan Šimáček. Kluci, já jsem ... musím se přiznat k jedné věci: když jsem se dozvěděl, že přijдете do studia, děsně mě to překvapilo, protože jsem se to dozvěděl půl hodiny před natáčením, tak sem si řekl: a sakra. Víím, že ti kluci hráli ve filmu Černí baroni. Ale přiznám se, že se mi trochu pletou dva filmy. Černí baroni a Tankový prapor (následuje smích)

V + Š: Nevadí, my jsme hráli ve vobou

R: A tak i říkám, nebudu se radši moc babrat v těch podrobnostech, co ste hráli za role, a teď mě příjemně překvapilo, že vy ste hráli ve filmech obouch

Takže si myslím, že když už sme začli ten film, mohli bysme si o něm něco říct. Vašku, chceš mluvit první... nebo Milan? Vašek začne

R: Tak já myslím, že když už sme začli ten film, mohli bysme si o něm něco říct...

Vašku, chceš mluvit první... nebo Milane? Vašek začne?

V: Vo kterým vlastně...

R: Můžeš mluvit vo obou, a určitě bude posluchače zajímat... za jakých podmínek se to natáčelo, co jste tam zažili, jestli tam byla legrace... prostě povídej...

V: Nó ... my se budem doplňovat asi.

Š: Nó.

R: Můžete se samozřejmě doplňovat.

V: Tankovej prapor, ten si... to je dýl, co sme ho točili, ten si pamatuju tak trochu matně... tam jsem dělal svobodníka Mlejníka, na což sme teď přišli před chvílí...tak

Š: Dneska ráno...

V: Doktora. A tam mně utkvěl v podstatě jeden natáčecí den, kdy sem natočil... To jsem natočil asi jeden záběr a byl sem tam celou noc... Někde na tankodromu... strašná zima tam byla...

Š: A bylo to hrozně zdálky

V: Ano, bylo to hrozně zdálky

R: Prosímte, mohl by si prozradit, co si dělal celou noc na tankodromu?

V: Prolezal jsem tank. Já sem si ho chtěl koupit tenkrát.

R: A tenkrát to nešlo? Dneska to de...

V: Né, tenkrát to šlo, totiž voni tenkrát ... to bylo po revoluci už ... začali...

R: Aha, aha

V: Předtím těžko. No to začalo po revoluci roce devadesát, devadesát jedna to mělo premiéru, byl to první český soukromý film, šel proti tehdejšímu státnímu monopolu ...

R: Aha, aha

Š: ... v produkci pana Ježka ... Platil to Bonton, tehdy vznikla akciová společnost a režíroval to Vít Olmer

R: Ano, samozřejmě, musí i to být

V: A ...

R: Pardon...

V: A ten tank tenkrát nabízeli za sto tisíc korun. A tenkrát to byly pro mě strašný peníze a já si ho, blbec, nekoupil (smích všech) a do teďka toho lituju... Dneska bych si ho koupil

R: A k tomu...

V: Dneska bych zato dal všechno...

R: K tomu se dostaneme později, co si učinil, co si vykonal, že by si si dneska mohl koupit tank, k tomu se dostaneme později. Já bych jenom chtěl doplnit informaci – zmínil jsem se o Černých baronech...

V: No, já sem... vodtamtud ...mně se vpodstatě vybavujou tak akorát ty příjemný historky, takových bylo... nebo takový ty historky, vzpomínky, kerejch bylo... pak kolem těch dvou let... u té muziky dost... vůbec nás tam bylo první rok pět základáků, druhéj rok asi patnáct...

R: Ano, Ano

V: Dvanáct ... takže to bylo takový komorní. ale nejstrašnější pro mě byl přijímač ... to byl měsíc... takovej ... jako když mně prostě hoděj do dvoustupňový Vltavy a já, nezvyklej otužování, musím plavat. No, takže tam sem si užil ...

R: Takže vy ste vlastně nebyli při natáčení těchdletých filmů žádní nováčci...

O neformálnosti situace a blízkých vztazích moderátora a pozvaných hostů svědčí v Textu I neformální oslovení slovy *kluci*, *hoši*, oslovení křestními jmény a někdy i jejich domácími podobami: *Milane/ Milo*, *Václave/Vašku*, neformálně působí úvodní i závěrečné kontaktní repliky moderátora adresované posluchačům i hostům: *Hoši, mějte se moc hezky, díky moc. Ahoj; Nashle; způsob oslovování posluchačů: Takže já vás teď chvíli budu napínat a po písničce se dozvíte, o koho jde; Přeju vám krásnou neděli a celý následujícím týden a těším se opět nashledanou za sedm dní*. Petr Rezek, mějte se prima. Někdy P. Rezek při obracení se k posluchačům vyjadřuje předpoklad o jejich zájmu, srov.: *A určitě posluchače bude zajímat... za jakých podmínek se to natáčelo*. Hosté komunikují především s moderátorem a posluchače jako by chvílemi ani nebrali na vědomí. Tím se částečně zastírá skutečnost, že jde o rozhlasovou besedu a vlastně svoji komunikaci posluchačům prezentují jako komunikaci bezprostřední. Některé repliky v textu 1 spojují oslovení posluchačů a pozvaných hostů, tj. ty, které mají funkci textově orientační; moderátor tak posluchačům explicitně naznačuje možný průběh dialogu: *já bych jen chtěl doplnit informaci; tak si dáme malou pauzičku; o tom si v budoucnu popovídáme; k tomu se dostaneme*

později; Takže si myslím, že když už sme začli ten film, mohli bysme si o něm něco říct; naznačuje, že pořad se blíží k závěru: Hoši, já vám moc děkuju, že ste přišli do studia...; Hoši, mějte se moc hezky, díky moc. Ahoj. Hovorový ráz dodávají rozhovoru navazovací částice *no*, tak na počátku výpovědi a další kontaktní výrazy (*prosím tě, ty, poslyš, opakované aha, aha, ahoj*).

Zábavnou funkci pořadu, menší míru formálnosti a konvenčnosti dokládá jazyková stránka TEXTU I. Objevují se prvky hovorové češtiny, a ve značné míře i prvky češtiny obecné, a to jak hláskové (to je *dýl, matněj, voni, vobouch, dneska...*), morfologické (*moh sem, ty si hrál, v Tankovým praporu, kterejch bylo, sem se lek, ty příjemný historky, téhdletěch*), tak nespisovná, někdy výrazně emocionálně zabarvená slova *blbec, babrat, kluci, děsně, moc, sakra, strašná,...* Objevují se ustálené obraty typické pro mluvené projevy: *tak si dáme malou pauzičku, tak si dám Paula Mc Cartneyho, tam jsem dělal svobodníka Mlejnka* (= tam jsem hrál svobodníka Mlejnka), *dneska to de, fajn - dík, popř. to mě dost bralo*. Za prvek hovorovosti by bylo možné považovat i užití zástupného výrazu *to*, odkazuje-li na pojmenování jiného rodu než středního; většinou zastupuje střídavě skutečnosti, které je možné vyjádřit slovy *film* a *natáčení*:

(1) Můžeš mluvit vo obou, a určitě bude posluchače zajímat... za jakých podmínek se *to* natáčelo, co jste tam zažili, jestli tam byla legrace... prostě povídej... (*to* odkazuje zřejmě na film)

(2) V: Né, tenkrát *to* šlo, totiž voni tenkrát... *to* bylo po revoluci už... začalo... R: Aha... aha... připravovalo se... V: Předtím těžko. No *to* začalo po revoluci, v roce devadesát, devadesát jedna *to* mělo premiéru, byl *to* první soukromý český film, šel proti tehdejšímu státnímu monopolnímu zákonu... – R: Aha, aha... – V:...v produkci pana Ježka ...sme ...Š: V produkci pana Ježka... platil to Bontón, tehdy vznikla akciová společnost a... režíroval to Vít Olmer. – R: Ano ...samozřejmě... musí to být...

Slovo *to* je typickým prostředkem vyjadřovací úspornosti v souvislých mluvených textech, umožňuje mluvčím neopakovat neustále stejná slova, slovní spojení a celé výpovědi a tím vlastně snižuje nároky na jejich vyjadřovací pohotovost.

Citované ukázky dokládají právě možnost vzájemného ovlivňování mluvy moderátora a hostů; na počátku rozdíl v mluvě P. Rezka a obou herců zřejmý, v průběhu dialogu se však stírá: herci od počátku mají tendenci užívat spíše češtinu obecnou a postupně se do této jazykové polohy dostává i moderátor.

Zcela odlišnou charakteristiku ve srovnání s TEXTEM I vykazuje TEXT II jako sled úvah na závažná společenská témata příslušné doby (přelomu let 1994/1995; životní hodnoty, problém vlastnictví Katedrály svatého Víta, drogy,

problémy spojené s respektováním lidských práv apod.), vyslovených nejvyššími představiteli – prezidentem a kardinálem. Moderátor postupuje tak, že se vždy obrátí s otázkou na jednoho ze svých hostů; ten pronese svou úvahu ve formě delší souvislé promluvy. Po jejím ukončení J. Vávra osloví druhého účastníka, přičemž stručně připomene to, o čem se hovořilo přímo v pořadu, nebo o čem se hovoří obecně. Zásadně nekomentuje ani vyslovené názory, ani způsob komunikace:

TEXT II (ukázky)

M: Oba dva představujete dva vrcholy: vy jste... ehm... vrchol světské moci, vy jste známý představitel církevní moci."

Jak je to vůbec v současné době se vztahem církve a státu? Platí to ... hmm ...co platilo dřív, že tát se staral o ty ... o ty hmotné statky a církev pouze o to ... o to duchovno? Poslední doba přináší řadu konfliktů na toto téma

P: Hm... no...

K: No, vy jste dal církev na první místo, ve sledu těch dvou slov, tak začnu já. ehm... dovolil bych si hned na začátku říci, že ne zcela sdílím tu vaši formulaci... představitel církevní moci, poněvadž spojení moc a církev... to je takové spojení, které mě trochu dráždí. Hm... samozřejmě, v minulosti to tak bylo říkáno nebo se to i dnes tak zdůrazňuje... Já bych zde chtěl říci, že zkušenost, kterou máme za staletí jako církev, která vyvrcholila na druhém vatikánském koncilu je, že církev je ... a má být ... vlastně služebnicí. Já vím, že to zní zase na druhou stranu dráždivě, už snad příliš pokorně, ale je to tak.

....

P: Já myslím... hmm... že skutečně v našich dějinách ty nejšťastnější doby byly ty, kdy ta ...neříkejme tedy církevní moc, říkejme duchovní moc ...žila v jakémsi souladu a harmonii s tou mocí světskou, vzpomeňme třeba doby Karla Čtvrtého. A nejen to. Mně se zdá, že křesťanské hodnoty jsou zakomponovány do samotného základu státu, který dnes budujeme ... hm ... á ... nebo obnovujeme – demokracie, princip lidských práv, rovnost občanů...

....

K: Pan prezident už tady vlastně naznačil, že celá naše minulost vychází a vyrůstá z těch... křesťanských kořenů. Já bych řekl třeba ještě obecněji z těch duchovních kořenů. A domnívám se, že žádný strom nemůže žít vyvrácen z kořenů. A že také stát, který vyrůstal z minulosti jako takový strom života našeho státu, nás všech má tyto své kořeny a že by bylo špatné a mně se zdá skoro až nemožné tyto kořeny odřezat.

M: Promiňte, že vám skáču do řeči, ale myslíte si, že naše tradice jsou spíše ... spíše ... ty katolické, nebo spíše protestantské?

.....

K: Ted' jsem si v této chvíli vzpomněl na jednu středověkou hru, svár duše a těla. A mně to tak někdy připadá v posledních desetiletích a i v posledních letech, jako by to byl jakýsi svár duše a těla. Já se domnívám, že tento svár toho duchovního a toho světského, že je zapotřebí sloučit, sjednotit, protože člověk je bytost duchovně tělesná, řekl bych, má tyto duchovní komponenty, tyto duchovní potřeby....

M: Pane prezidente, na materiálně, ozývají se hlasy, že materiálně je přeceňováno... v současné době. Hovoří se o všemocné ruce, která všechno... za vším stojí, všechno vyřeší

P: Takže já mám ten dojem, že je skutečně cosi umělého v tom protikladu. Všichni jsme bytosti tělesné, všichni potřebujeme peníze, abychom mohli žít ... že, všichni prostě... žijem svou hmotnou existenci, ale oč běží je, co, k čemu to směřuje, na co to všechno je, kam to všechno míří, že. Já jsem slyšel nedávno od svých přátel, psychiatrů, že mezi jejich klienty roste procento podnikatelů.

...

M: Hovořil jste o podnikatelích na psychiatrii. Velkým problémem, zvláště mezi mladými lidmi v současné době, jsou drogy. Jako... je to ... je to daň, které musíme... kterou musíme platit té ...tomu otevření se světu, nebo je to způsobeno nedostatkem těch hodnot, o kterých jste mluvil?

P: Já se domnívám, že ta náklonnost k drogám nebo to jejich šíření má bezpočet konkrétních příčin, ale ta nejhlubší je taková ... obecně civilizační. Je to ... Je to opravdu náhradní, zástupná jistota, že? ta závislost na té droze je zoufalým jakýmsi ... jakýmsi ... jakousi náhražkou čehosi vyššího, k čemu se po dlouhá ... dlouhá staletí lidé různých kultur upínali. Chápali, že je cosi nad nimi, nějaká mocnost, nějaký řád. To dnešní člověk ztrácí, ty veliké městské aglomerace činí člověka osamělým, ztrácí pevné zakotvení, jistotu metafyzickou, jistotu společenskou a podobně a hledá jistotu zástupnou.

.....

K: Mně se zdá, že tento civilizační úkaz, tento fenomén má hluboké kořeny v přítomnosti. Pan prezident řekl slovo frustrace a já se domnívám, že drogy jsou výrazem bytostné touhy člověka po štěstí. Život, který žije ve společnosti, ve svém osobním životě, tento pocit a tento prožitek nepřináší. A člověk potřebuje, jak pan prezident řekl: zástupně tento pocit štěstí třeba jen na chvíli ... si vytvořit.

M: Do diskuse o lidských právech se promítá také jedno kontraverzní téma, a to je téma trestu smrti, na které jsou různé názory. Je to ... mimochodem ... jedno z témat, kdy se mínění většiny národa, tak jak bylo zjeveno v průzkumech veřejného mínění, velice rozchází s tím, co slyšíme od intelektuálů, od naší elity, od politiků. Proč je tady taková ... diference?

P: Já ... já docela rozumím tomu, že když roste kriminalita, když lidé vědí o tom, kolik je vražd, znásilnění, brutálních činů kolem nás, dřív o tom noviny tolik nepsaly, teď se tomu vy, sdělovací prostředky, věnujete v míře nebývalé, když toto všechno lidé vidí, tak taková ta elementární reakce je: ukončíme to, popravíme ho, pověsíme ho a tak. Do jisté míry toto volání po trestu smrti chápu...

...

M: Pane kardinále, je církev také takto ... takto vyhraněně proti trestu smrti?

K: Už od počátku starého zákona je v desateru páté přikázání: nezabiješ. A toto přikázání je z Bible a je to tak, jak my vidíme a říkáme: zjevená pravda. Bůh, který život stvořil, dal, tak nemůže být zároveň proti tomuto životu. Ani v těchto nejkrajnějších pozicích a situacích. Takže i když je pravda, že třeba ve válce a v sebeobraně jako i morálně je možné svůj život hájit tím, že stojím se zbraní v ruce, proti tomu druhému, ale jako trest to v církvi ... prostě, to názor církve ... není tohleto možné

Moderátor pozvané hosty oslovuje jediným možným způsobem, který jejich společenské postavení a podmínky příslušné komunikační situace připouštějí:

pane kardinále, pane prezidente..., a to zejména v první části pořadu: *pane prezidente, na materiálně, ozývají se hlasy, že materiálně je přeceňováno... v současné době; pane kardinále, je církev také takto ... takto vyhraněně proti trestu smrti?* Později někdy využívá pouze tvary 2. osoby sloves, tj. bez společenského titulu: *hovořil jste o pocitu sounáležitosti; ...nebo je to způsobeno nedostatkem těch hodnot, o kterých jste mluvil?* Mezi sebou se pozvané osobnosti neoslovují, spíše na sebe odkazují prostřednictvím pojmenování funkce: *pan prezident už tady vlastně naznačil...*; *pan prezident řekl slovo frustrace...* Co se týče obsahu replik, většinou se vždy oba vyjadřují k témuž tématu.

Ukázky z TEXTU II dokazují, že průběh komunikace jiné zásahy než vybízení účastníků k zapojení do diskuse nevyžaduje; moderátor reaguje na některé vyslovené problémy a názory vyslovené v replikách kardinála a prezidenta a v jejich duchu postupně klade otázky, popř. svými otázkami na pozvané hosty předjímá pravděpodobný zájem posluchačů. V replikách J. Vávry, popř. i v replikách obou hostů pořadu se objevují obraty a výpovědi, které bychom z hlediska zřetele k posluchačům mohli charakterizovat jako textové orientátory, popř. jako výrazy „připomínací“; signalizují návrat k něčemu, o čem se hovořilo přímo v pořadu, mívají charakter vyjádření metajazykových, bývají často spojeny s následnou otázkou, srov.:

(3) *Hovořil jste o podnikatelích na psychiatrii* (připomenutí již diskutovaného). Velkým problémem, zvláště mezi mladými lidmi v současné době, jsou drogy (nový problém do diskuse).

(4) *Hovořil jste o pocitu sounáležitosti s lidskou komunitou, o pocitu, že jste součástí nějakého kolektivu* (připomenutí již diskutovaného). S tím souvisí téma... obecně lidských práv (nový problém do diskuse);

(5) *Do diskuse o lidských právech* (připomenutí již diskutovaného) se promítá také jedno kontraverzní téma, a to je téma trestu smrti... (nový problém do diskuse)

Objevují se i odkazy na autoritu, konkrétně na bibli, na myšlenky známých osobností, a to v paralelním spojení se současnými problémy (Binar 1995: 160):

(6) *Už od počátku Starého zákona je v Desateru páté přikázání: Nezapínej. A toto přikázání je z Bible a je to tak, jak my vidíme a říkáme: Zjevená pravda. Bůh, který život stvořil, dal, tak nemůže být zároveň proti tomuto životu. Ani v těchto nejkrásnějších pozicích a situacích...*

(7) *Ted' jsem si v této chvíli vzpomněl na jednu středověkou hru, svár duše a těla. A mně to tak někdy připadá v posledních desetiletích a i v posledních letech, jako by to byl jakýsi svár duše a těla. Já se domnívám, že tento svár toho duchovního a toho světského, že je zapotřebí sloučit.*

Popř. se mluvčí odvolávají i na známá historická fakta:

(8) A ... ve viditelné a tragické podobě se to projevuje jen v *některých velmi extrémních okamžicích našich dějin*, kde to náhle vyhřeze. Jinak jsme národ takový ... jaksi ... s *takovou tradicí* ... řekl bych ... takové provinciální sousedskosti a podobně...

V promluvách obou pozvaných hostů nechybějí stylistické figury, obrazná vyjádření:

(9) A domnívám se, že *žádný strom nemůže žít vyvrácen z kořenů*. A že také stát, který vyrůstal z minulost jako *takový strom života našeho státu, nás všech, má tyto své kořeny*, a že by bylo špatné a mně se zdá skoro až *nemožné tyto kořeny odřezat*...

(10) Mně se zdá, že tento civilizační úkaz, *tento fenomén má hluboké kořeny v přítomnosti*. Pan prezident řekl slovo frustrace a já se domnívám, že drogy jsou *výrazem bytostné touhy člověka po štěstí*. Život, který žije ve společnosti, ve svém osobním životě, tento pocit a tento prožitek nepřináší.

Ukazuje se, že účastníci diskuse se nevyhýbají se subjektivním formulacím, založeným na vlastních domněnkách, názorech, srov. v již citovaných příkladech *myslím, domnívám se, zdá se mi, řekl bych/neřekl bych*... Tyto výrazy bychom také mohli chápat jako jisté pojistky proti případným výtkám vůči vyslovenému názoru. Zejména tyto typy výrazů se v předchozím textu nevyskytovali, neboť k jejich užití nebyl důvod (nešlo o rozhovor na závažné téma).

Postavení obou mluvčích, jejich řečnické schopnosti, závažné téma, promyšlenost vedou zřejmě k tomu, že jak hosté, tak moderátor mají evidentní záměr hovořit spisovným jazykem. Komunikační plynulost je poněkud narušena hezitačními zvuky (*hmm, eh*) spojenými s pauzami, opakováním některých slov, např. vazby *je to* (srov. 11), zájmen v pozici přívlastkové (srov. 12, 13), a to jak u moderátora, tak u hostů, dále se objevují neurčitá příslovce *nějak, jaksi*, zájmena *nějaký, jakýsi*. Tyto jevy svědčí, že v delších souvislých kultivovaných a částečně promyšlených projevech mohou zejména po delším čase průběhu dialogu i pro zkušené mluvčí nastat okamžiky nedostatku komunikační perspektivy. Pauzy a opakování některých výrazů je výrazem potřeby kratšího časového prostoru pro hledání vhodného výrazu, vhodné formulace, popř. může jít i o signál menší únavy mluvčího. Ani tyto jevy však nenarušují možnost plynulého vnímání, jasnost, srozumitelnost a celkovou kultivovanost textu, srov.:

(11) Já se domnívám, že ta náklonnost k drogám nebo to jejich šíření má bezpočet konkrétních příčin, ale ta nehlubší *je taková ... obecně civilizační. Je to ... Je to opravdu náhradní, zástupná jistota, že? ta závislost na té droze je zoufalým jakýmsi ... jakýmsi ... jakousi náhražkou čehosi vyššího, k čemu se po dlouhá ... dlouhá staletí lidé různých kultur upínali. Chápali, že je cosi nad nimi, nějaká mocnost, nějaký řád*...

(12) Jak je to vůbec v současné době se vztahem církve a státu...? Platí to ... *hmmm* ... co platilo dřív, že stát se staral *o ty ... o ty hmotné statky a církev pouze o to ... o to duchovno?*

(13) Já myslím ... *ehm* ... že skutečně v našich dějinách ty *nejšťastnější doby* byly ty, kdy ta ... neříkejme tedy církevní moc, říkejme duchovní moc ... Žila v *jakémsi* souladu a harmonii s *tou* mocí světskou, vzpomeňme třeba doby Karla Čtvrtého.

(14) Stalo se někdy, že byste byl ... *jaksi* svědkem nějakého momentu, kdy by bylo skutečně třeba zvážit ... zvážit jen pragmatický moment? Momentální zájem ... nebo ... *ten zájem* by byl v rozporu *se* ... *s tím*, co mi diktovalo svědomí?

TEXT I ukazuje, jak do mluvené publicistiky stále více pronikají prvky prozrazující ústup oficiálnosti, rétoričnosti, spontánnosti, hovorovosti, TEXT II je naopak ukázkou důrazu na promyšlenost, preciznost formulací, snahy komunikujících osob vyjadřovat se přesně a kultivovaně.

Zejména v souvislosti s TEXTEM I vyvstává otázka postoje posluchačské veřejnosti k jazyku publicistických pořadů, zejména k pronikání nespisovných prvků. Ukazuje se, že posluchači k nim často zaujímají kritické stanovisko, např. k příliš familiárnímu vyjadřování moderátora, k nespisovnému vyjadřování, k neobratné stylizaci (vybočením z větné stavby, k opakováním slov, k výskytu slov výplňkových, opakování hezitačních zvuků a častému přerušování projevů...). Současně však především v pořadech, které mají méně oficiální až zábavnější ráz, posluchači zřejmě neočekávají pouze spisovné vyjadřování; k nespisovným prvkům jsou tedy tolerantní, pokud nenaruší srozumitelnost a možnost snadného vnímání textu.

Literatura

- Binar L, 1995, *Integrace poznatků a opírání se o autority jako princip publicistické tvorby*. – *Spisovná čeština a jazyková kultura* 1993. Red. J. Jančáková, M. Komárek, O. Uličný, Praha, s. 158-161.
- Čechová M., Chloupek J., Krčmová M., Minářová E., 1997, *Stylistika současné češtiny*, Praha.
- Hlavsa Z., 1990, *K jazykovědné analýze v hromadných sdělovacích prostředcích*, „Slovo a slovesnost“, rocz. 51, z. 2, s. 124-130.
- Hlavsa Z., 1995, *K persvazivním prostředkům české publicistiky*. – *Spisovná čeština a jazyková kultura* 1993. Red. J. Jančáková, M. Komárek, O. Uličný, Praha, s. 149-154.
- Hoffmannová J., 1992-1993, *Veřejné mluvené projevy – specifická jejich produkce a recepce*, „Český jazyk a literatura“, rocz. 43, z. 7-8, s. 148-156.
- Chloupek J., 1978, *Publicistický styl jako pole jazykového vývoje*. – *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu*. Lingvistika. Red. B. Havránek. Praha, s. 35-41

- Chloupek J., 1998, *Komunikační oblast prostěsdělovací. – Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám*. Red. P. Karlík i M. Krčmová, Brno, s. 43-49.
- Krčmová M., 1995, *K pramenům specifika mluveného projevu (mluvenost či spontánnost?)*. – *K diferenciaci současného mluveného jazyka*. Red. D. Davidová E. Jandová, Ostrava, s. 26–33.
- Minářová E., 1995, *Rysy mluvené publicistiky. – K diferenciaci současného mluveného jazyka*. Red. D. Davidová E. Jandová, Ostrava, s. 154–158.
- Müllerová O., 1995, *Dialogické pořady v televizní publicistice. – Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Red. J. Jančáková, M. Komárek, O. Uličný, Praha, s. 171-175.

Ausdruck der kommunikativen Faktoren in gegenwärtigen publizistischen Texten in Fernseh- und Rundfunkprogrammen

Die zwei Texte – TEXT I und TEXT II stellen die gesprochene publizistische Kommunikation in einem Fernsehprogramm und im Rundfunk vor. Ein Moderator spricht mit einigen bekannten Persönlichkeiten, mit Schauspielern im TEXT I und mit dem Präsident der Tschechischen Republik und mit dem Kardinal im TEXT II. Diese zwei Texte zeigen, wie die Sprachhandlung des Moderators die sprachliche Charakteristik der Kommunikation beeinflussen kann, d. h. wie sich der Moderator und die Persönlichkeiten untereinander beeinflussen. Im Text I kommt nicht nur die Schriftsprache, sondern auch die Umgangssprache zum Ausdruck; beide Gäste ab und zu so schnell sprechen, daß sie schwer zu verstehen sind, während die Teilnehmer der Kommunikation, die sich im TEXT II abbildet, vor allem mit Schriftsprache sprechen.